

Josip Weissgerber, *Antropologija: Filozofija o čovjeku*,
Ivan Šestak, Luka Janeš i Ante Belić (ur.)
(Zagreb: Fakultet filozofije i religijskih
znanosti, 2023), 339 pp.*

Knjiga *Antropologija: Filozofija o čovjeku* objavljena je 2023. godine u nakladi Fakulteta filozofije i religijskih znanosti Sveučilišta u Zagrebu, kao trideset i pet knjiga biblioteke »Filozofski niz«. Djelo je prvotno bilo oblikovano kao skripta koju je za studente Filozofsko-teološkog instituta Družbe Isusove napisao isusovac i profesor Josip Weissgerber (1922–1985).

Tekst skripte napisane prije gotovo pedesetak godine uredili su i za tisak pripremili znanstvenici i nastavnici Fakulteta filozofije i religijskih znanosti: Ivan Šestak, Luka Janeš i Ante Belić. Oni su – uzimajući u obzir relevantnost same skripte – knjigu opremili vrijednim dodatnim podacima koji čitatelju pružaju bolje upoznavanje s pišćevim životom, kao i povijesno-filozofijskim okvirom u kojem je skripta napisana. Izvorna, ciklostilom tiskana skripta dovršena je 1975. godine kao dvosveščano izdanje na 323 stranice. Weissgerber ju je kanio objaviti kao knjigu, no u tome ga je spriječila rana smrt.

Urednici ukazuju da je riječ »o jednom metodološki izvrsno koncipiranom udžbeniku« (p. 11). Uz »Uvodne riječi urednika«, knjiga sadržava i autorske, Weissgerberove predgovore prvom i drugom svesku te »Uvod«. Obradena građa filozofije o čovjeku usustavljena je u obliku devet glavnih poglavlja: 1. »Naziv i metoda«, 2. »Autentično iskustvo«, 3. »Osjetna strana doživljavanja«, 4. »Formalno-metafizička strana doživljavanja«, 5. »Što je čovjek?«, 6. »Akti i sposobnosti«, 7. »Onto- i filogeneza čovjeka«, 8. »Filozofska eshatologija«, 9. »Filozofska biologija (psychologia)«, nakon kojih slijedi »Zaključna riječ«.

Uz podjelu na ova poglavlja i paginaciju stranica, skripta tj. udžbenik podijeljen je na manje tematske cjeline i na »teze« (ima ih tisuću), koje su brojčanom oznakom povezane s imenima odnosno pojmovima u dvama kazalima – »Imenskom kazalu« (autori) i »Stvarnom kazalu« (nazivlje). Urednici su zadržali takav način referenciranja i u knjizi, čime čitatelj dobiva uvid u pregledan neoskolastički način izražavanja i argumentiranja, a isto tako mo-

* Ovaj prikaz izrađen je u sklopu projekta *Wundt, Mercier i novija hrvatska filozofija* (WM-nhf) na Institutu za filozofiju, praćen od strane Ministarstva znanosti i obrazovanja Republike Hrvatske te financiran sredstvima iz Nacionalnog plana oporavka i otpornosti 2021.–2026. – NextGenerationEU.

gućnost – barem donekle – poistovjetiti se s Weissgerberovim studentom koji pomno proučava i apsorpira teze koje je njegov profesor sastavio.

U knjizi se navodi da je izvorna skripta u poglavlju »Bibliografija« imala čak 1238 bibliografskih jedinica koje je Weissgerber koristio za širenje obzora svoje filozofije o čovjeku. Kako se na sve njih ipak nije referirao u tekstu, urednici su odlučili sastaviti popis samo onih bibliografskih jedinica na koje se Weissgerber izravno referira.

Urednici Weissgerbera svrstavaju u red hrvatskih neoskolastičkih mislioca koji sustavno promišljaju o čovjeku. Upućuju na činjenicu da se je u pisanju djela služio autorima koji su obilježili filozofijsku i antropološku misao njegova vremena (neki od njih su Bergson, Blondel, Heidegger, Husserl, Merleau-Ponty, Scheler, Levinas, Ricoeur), kao i mnogim autorima »filozofskog kanona« antičke, srednjovjekovne i novovjekovne misli.

Osvještavaju činjenicu da je ovaj tekst »ponajprije vrijedno historiografsko svjedočanstvo da su u vrijeme službene marksističke ideologije na hrvatskim prostorima djelovali filozofi koji su na temelju trajno vrijedeće tradicije, uzimajući također u obzir mislioece koji su stvarali filozofsku misao o čovjeku 20. stoljeća, naravno i one koji su joj na temelju neotomističkog smjera inauguiranoga transcendentnom metodom udarili novo utemeljenje otvarajući joj horizont bitka, znali ponuditi suvremeni pogled na čovjeka« (p. 13).

U »Uvodu« i prvom poglavlju Weissgerber donosi misaono očište s kojeg će promatrati antropološku problematiku. Ukazuje na neminovnu povezanost ontologije i antropologije (filozofije o čovjeku), kao i na nedostatnost ideja tadašnjih filozofijskih »trendova« – fenomenologije s jedne strane i nepozitivizma Bečkog kruga s druge strane. Shvaćanju čovjeka – smatra autor – najviše su pridonijeli skolastički filozofi. Na temelju toga zaključuje da metoda kojom se koristi antropologija treba biti »transcendentalna na temelju promatranja i zaključaka o obliku bitka koji se zove 'čovjek'« (p. 23).

Tema drugog poglavlja jest svojevrсни materijalni objekt transcendentalne metode koji je nužan ako želimo doći do istine, a on je autentično iskustvo onoga »biti čovjekom«, koje se ponajprije treba čuvati racionalističke hiperkritike, ali i površne lakovjernost. Kazuje kako je naše mišljenje neminovno povezano s našim životnim vrijednosnim sustavnom odnosno onime što formira naše jastvo i identitet te ga se teško odričemo: »Potrebna je velika hrabrost da čovjek demantira prije sebe nego spoznatu istinu. Lakše je protiv uvida podići obrambene mehanizme nego promijeniti skalu vrednota prema istini i reformirati praksu« (p. 32–33). U nastavku obrađuje poimanje iskustva svijesti u misli Descartesa, Kanta, Fichtea, Hegela, Fenomenološke škole, marksista, Bečkog kruga i Augustina. Dotiče se i filozofije Tome Akvinskog, za kojeg tvrdi

da »gradi antropologiju sustavno: iz objekta zaključujemo na akt, iz akta na sposobnost, iz sposobnosti na bit. Kod njega nalazimo majstorski formulirano čitavo fizičko i metafizičko iskustvo« (p. 68).

Zanimljivo je što je jedno sporedno poglavlje posvećeno i Albertu Einsteinu, za kojeg autor ukazuje da se odvaja od pozitivizma i vraća Platonovoj metafizici, kao i valoriziranju intuicije: »Einstein ima toliko povjerenje u čovjekovu intuiciju koja unaprijed zamišlja strukturu materije i svijeta da se opro statističkoj obradi 'kvanta'« (p. 63).

Intencionalnost, »zaletnost« u objekte uvjet je osjetne strane doživljavanja – iskustva – koje je tema trećeg poglavlja. U ovom poglavlju Weissgerber pokazuje zrelost vlastita mišljenja ne libeći se svoje stavove propitati i potkrijepiti »psihofizikom« i gestaltičkom psihologijom, što ukazuje na su-vremenost s tadašnjim globalnim filozofijskim kontekstom i misliocima. Arnoldu Gehlenu (1904–1976) i Helmuthu Plessneru (1892– 1985) bilo je zajedničko da su kao *differentia specifica* čovjeka u odnosu na životinju definirali nedeterminiranost i neodređenost njegova bitka. Weissgerber upućuje na imaginaciju kao »prostor odakle bi se čovjek trebao u ponašanju snaći« (p. 76). U tom pogledu možemo govoriti i o tome da čovjekovo tijelo ne može biti stvoreno bez duha (koji potiče imaginaciju), jer bi inače propalo, bilo krajnje neostvareno.

Osjeti ne sprječavaju da »kroz njih upoznamo pojmovnu stranu struktura« (p. 86). To je pretpostavka na kojoj se temelji četvrto poglavlje koje se bavi metafizičkim iskustvom. Autor razlučuje metafizičko i strukturalno formalno iskustvo. Ipak, upućuje da se radi »o jednom te istom sveobuhvatnom horizontu bitka, samo je dio tog horizonta ispunjen ustanovljenim strukturama u stvarima, dok sam horizont ide dalje i dalje« (p. 89).

U ovom poglavlju Weissgerbera okupira problematika poimanja apsolutnog bitka. »Ljudski duh je u sebi ograničen, ali otvoren u beskrajne horizonte ili atmosfere, i ta je beskrajnost pozitivna <...>« (p. 112). Bavi se i pitanjem o besmrtnosti duše te poimanjem slobode, a čovjeka naziva »personalnim bićem ljubavi« (p. 166). Ovdje se može reći da je time Weissgerber bio na tragu personalizma, pravca filozofije koji svoje utemeljenje nalazi upravo u navedenim elementima ljudske naravi, a koji je ostavio golem trag na oblikovanju modernih ljudskih prava.

Peto poglavlje postavlja pred nas temeljno antropološko pitanje – što je čovjek? Za početak, Weissgerber donosi idejne smjernice grčke antropologije. Prikazuje misao prisutnu u *Ilijadi i Odiseji*, Miletskoj školi te donosi ideje o čovjeku prisutne kod pojedinih mislioca: Heraklita, Empedokla, Anaksagore, a napose se osvrće na filozofije Platona i Aristotela, koje naziva »dvojjicom korifeja grčke filozofije« (p. 188). U vezi s njihovim idejama o čovjeku, za-

ključuje sljedeće: »Platon vidi kolosalnu dimenziju duha stvorena da Boga nađe, ali odbacuje materiju i vezu duše s tijelom. Aristotel ne vidi u čovjeku ništa drugo nego ovu odlično od njega rastumačenu unifikaciju u jedno biće. Oboji imaju više pravo nego krivo, a onim čime pregone, upravo liječe jedan drugoga. Grčka filozofija dala je dvije komplementarne antropologije koje nije umjela sintetizirati« (p. 188).

Nastavak poglavlja autor posvećuje opsežnom izlaganju biblijske antropologije, kojoj pristupa kao tradiciji Židova »koja je snažno utjecala na filozofsku antropologiju« (p. 189). Iako je na prvim stranicama Biblije prisutna misao o mogućoj besmrtnost (Post 3,22), ona svoju konačnu biblijsko-eshatološku formaciju ostvaruje u spisima Novog Zavjeta, prema kojima je »prva istina o čovjeku da je vječan i određen za 'vječni život' u Bogu« (p. 196). Jedan od ključnih problema Platonove i Aristotelove antropologije – pitanje kako su u čovjeku sjedinjeni duh i tijelo – ovdje je sekundaran.

U sklopu petog poglavlja autor obrađuje i misao francuskog filozofa Maurice Merleau Pontya (1908–1961) koju naziva »egzistencijalističkim pan-teizmom« (p. 200). Posebice se osvrće na njegov pomalo mlaki i indiferentni stav: »Merleau-Ponty u svojim panbožanskim sanjarijama pomiruje se suvereno sa svime: sa smrću, s kršćanstvom, s ateizmom, s čitavim nizom filozofa koje koncilijantno citira i konačno s propašću samog čovječanstva« (p. 204).

U šestom poglavlju Weissgerber donosi raspravu aktu i sposobnostima, koja počinje problematiziranjem pojma »supstancija«. Ona »se kod nesavršenih bića (osim Boga) apstrahira kao početno određenje, no nužno se nastavlja i očituje u sposobnostima i akciji« (p. 216). Navodi da su osnovne čovjekove sposobnosti razum, volja i »srce« odnosno afektivnost. Uz ove tri sposobnosti, autor obrađuje i pamćenje, za koje smatra da je »sposobnost zadržavanja informacija« (p. 222), te sjećanje koje definira kao »sposobnost upotrebljavanja uskladištenih informacija« (p. 222). Iskustvena osjetilnost – koju Weissgerber naziva »senzacijom« – neostvariva je bez intelekta koji ju prožima tj. zajedno s njime čini »zajednički inkarnirani intencionalni akt« (p. 235).

U razradi teme poglavlja, autor spominje individualnost i egzistenciju kao pojmovne sadržaje bez npr. boje, težine, okusa i mirisa – oni nemaju veze s tjelesnošću već su predikati bića kao bića. Obraduje i antropologiju Karla Rahnera (1904–1984) iz njegove knjige *Geist in Welt*, za koju kaže da je »naj-suvremeniji oblik tomističke antropologije« (p. 244) koji polazi od čovjekove spoznaje i vjerno slijedi nauk Tome Akvinskoga.

Sedmo poglavlje obrađuje dvije čovjekove »geneze«: ontogenezu i filogenezu. Dijete posjeduje potencijal specifično ljudskog bitka koji se kasnije u punini ostvaruje u čovjeku. Ipak, i u djetetovom ponašanju i savladavanju raznih vještina poput jezika i igre nazire se duhovna komponenta njegova bitka.

U ovom poglavlju Weissgerber razlaže i teoriju evolucije, čije dogmatsko prihvaćanje ili ne-prihvaćanje smatra u velikoj mjeri uvjetovano raznim »-izmi-ma« odnosno idejnim i vrijednosnim okvirima (npr. pozitivizam, materijalizam, teizam). Pitanje evolucije ostavlja otvorenim za širu raspravu: »Ako jednom evolucija kao činjenica bude dokazana, čemu bismo se mi osobno veselili, ostaje otvoreno pitanje kako treba shvatiti mehanizam evolucije: može li niže samo po sebi iz sebe dati više ili uspon života zahtijeva intervencije izvana, jednom ili više puta i koliko puta i da li se i sam nastanak života može shvatiti kao pripravljen u anorganskom zbivanju?« (p. 257). Autor razlaže i kritizira pojmovni konstrukt »slučaj«, za koji smatra da je zavodnička riječ, koja je »ništa koje zamišljamo kao najvećeg učenjaka i inženjera« (p. 260).

Preposljednje poglavlje filozofijski se obraća najjezgrovitijem pitanju čovjekova smisla – za što je on zapravo stvoren i kako doprijeti do toga? Autor smatra da je to »cijena« koju plaćamo za svoju slobodu, koja kao uvjet pretpostavlja stanje manjkavosti i nedovršenosti, kao i nužnu prisutnost odgovornosti u služenju njome. Dakle, potreban je stanoviti i ustrajan odgoj i samoodgoj, čemu stanje u društvu često ne pridonosi. U kontekstu tog »problema« vrijedi skrenuti pažnju na jednu, danas još uvelike aktualnu tezu: »Kao spoznajno biće čovjek je pretrpan informacijama putem mass media. Polihistor nije više moguć, samo specijalisti. Filozofija, koja bi trebala svojim horizontima ujediti sve znanje, i sama se izgubila u sebi. Nemoderno je u filozofiji izići s nečim jasnim i definitivnim. Sve je teže sačuvati kritičnost i samostalnost misli pred propagandom, reklamom i tendencioznom popularizacijom znanosti. Civilizacija slike odvodi nas od refleksije. Sve se manje čitaju ozbiljne knjige, pa i beletristika gubi teren. Buljimo u slike i prelistavamo ilustrirane revije« (p. 274).

U uvodnoj tezi posljednjeg, devetog poglavlja autor navodi da postoje tri stupnja života: vegetativni, senzitivni i intelektualni. Izlaže povijest filozofije života i oprečnosti koje proizlaze iz teza skolastički nadahnutih mislioca i mehanicista – onih koji sav život svode na kemijske i fizikalne procese. Također obrazlaže i vitalizam kao stajalište koje život smatra posebnom stvarnošću temeljenoj na posebnoj »životnoj sili« koja propada nakon smrti, a koje odbacuju i mehanicisti i skolastici.

Skripta donosi i prikaz uspona materije u noosferu (tzv. kozmogeneza), filozofijsko-evolucionističku ideju koju je oblikovao isusovac Pierre Teilhard de Chardin (1881–1955). Autor smatra da je de Chardinova misao – uz određene nedostatke sa stajališta zakona kompleksnosti i postavljanja činjenica te područja biologije, filozofije i teologije – »najljepši i najsuvremeniji okvir u koji se čovjek može staviti sa svim čovjekovim perspektivama, filozofskim i teološkim« (p. 307). Unatoč valoriziranju, Weissgerber je na kraju ipak odustao od daljnjeg tumačenja de Chardinove misli jer bi to iziskivalo opsežnu studiju

koja bi morala uzimati u obzir njegovu cjelokupnu misao, a ne samo glavne, najpoznatije teze.

Weissgerber skriptu završava zaključkom u kojem podsjeća na čovjekova iznašašća: »Usmjereni u objektivni svijet, mi smo ljudi najprije preorali zemlju, proputovali geografske širine i visine, ispeli se na vrhunce i spustili se u morske i kopnene dubine; pa i u svemir zagledali smo se nizom sve većih ‘naočala’ <...>« (p. 311). Međutim – nastavlja autor – u tom duhovnom i stvaralačkom »projiciranju« i formiranju vanjskih, okolišnih i društvenih datosti očituje se i potreba vraćanja sebi i propitkivanja tko je to čovjek. Prikazana skripta izdana u obliku knjige čitatelju se obraća upravo na takav način – stalno osvjetljavajući specifičnost čovjekova bivstovanja u svijetu i samog čovjeka kao bitka u svijetu. Eruditski karakter djela svjedoči mogućnosti stvaranja cjelovite antropologije koja ne gubi »misaonu nit« unatoč mnoštvu pojmova i autora, već sistematizirano i s »kritičkim naočalama« iznosi i potkrepljuje argumente.

Bernard Hostić